Shri Raghunatha Temple MSS. Library,
JAMMU

No. ४६५ / ध

Title वैयाकरणसिद्धान्तमञ्जूषा विषमटिप्पनी

Author नागेश:

Extent ४ पत्र Age

Subject व्याकरण

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वैयाकरण। सिद्धान्तमंजूषा विषमटिप्पणी

४ पत्राणि

४६५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नं. ६५१८६ वैयाकरण सिद्धान्त मञ्जूषा विकासेटिप्पणी

श्रीगणेशाय नमः ॥ वाग्देवीमानमे ॥ एतांगंगांमंगलरूपिणीं अधिमिलंतानमंजरूपंकुर्वेविषमहिप्पणीं ॥ १ ॥ नागेशोति ॥ यद्यप्यत्रोनवार्थस्यितवाक्यसाकांक्षमेकंपदंलघु ॥ निमिपूर्वार्द्धकनामिसर्वांनरै कवाचकत्वंदोषलघु ॥ प्रकतावी
जंचयोग्येनसहाववस्थानाभिलाभिणो ॥ पवित्रिचितेपुष्पादवस्थापनलद्वयोधगकार्यातिस्पष्टं साहित्यदर्पणादिसुनयाधिनिराकांक्षासवार्थगताप्रधानसेलाघयर्थकैकपदस्योक्तवार्थगतत्वएवकाव्यप्रकाशोज्ञानानुदाहरणोक्तिवाक्यं
ज्ञानारूपायालघुपदेः काव्यप्रदीपेव्याख्यानत्वाउपान्नाविषयेतदनभ्युपगमस्त्राशयः ॥ एतेनाख्यानश्रितपदत्वंवाक्यदोषांतरभिंसपिप्रसक्तः स्वजनकाकांक्षज्ञेजलाविलामित्यादौपजनकासि उक्तवपितुसर्वाएवाना
जडुरितिविषयप्रतीतिप्रसंग एवैवनरभ्युपगमादितिदिकिदि ॥ नवेति ॥ नेमुवैयाकरणाभिमतंनेघिलयं ॥ वाक्यस्फोटइति ॥ स्फुटत्यर्थोस्मादितिस्फोटः ॥ वाक्यंचनस्फोटश्चेतिकर्मधारयः ॥ वाक्यमेवार्थबोधकमितियावत् ॥ नु
नयः प्रधानत्वेनेत्यादि ॥ तत्संस्कारोपायमाह ॥ नत्वपि निवाकामिति ॥ तश्चेति ॥ कल्प्यमानार्थबोधकतायत्विल्यर्थः ॥ ननुपावत्यादिभाषायां च पदानीनने ॥ प्रकृतिप्रत्ययादिकल्पनादत्वियामितिरतभाह ॥ नत्रेति ॥ अक्लृप्तत्वंनन्तदर्ध
बोधकत्वमाप्तोपदिष्टत्वाभावानुप्रामाण्यनाक्लृप्तमित्यर्थः ॥ मानांतरेति ॥ नत्सनेंद्रियादिरूपेत्यर्थः ॥ ध्वनितंचेदमिति ॥ भन्नेनव्यंजनमितिनिरस्तेरित्थोदनमलादोहतिघटकपदयोःपरस्परंसामर्थ्याभावात्समासोनप्राप्नोतीत्यासं
वसमानाधिकरणाधिकारेकत्वतीयान्तंवपदउत्तरपदलोपश्चेतिन्यासांतरेणदध्नोपसिक्तओदनइतिविग्रहेउपसिक्तशब्दलोपाशाब्दिककृतासमाधानेकृतेपयान्यासे विभंजनपदान्तंस्यानकालप्रतीतेनित्यमभिव्या
हृतोदनादिपदान्तस्यकार्यत्वप्रतीतिरूपसेकमंतरेणसंभविनीसामर्थ्यात्प्रतीतिमंतर्भावयतीति ॥ अन्यथा ॥ क्षितिकोचमनतिनिगम्यमाना [redacted] पर्यानंतोयोवक्तव्यइतिभाष्यकृतानदृष्टयागहर्वकोसिद्धांतितं ॥ ननुपटंगृहाणेत्यादिक
स्यपटपदाद्घटबोधवारणपकारणतावच्छेदककोटौनिरूपितत्वमात्रेणेतिविशेष्यताकारमधिकेनेसत आह ॥ विशेषणविशेष्यभावमसाम्नेनेति ॥ क्लृप्तकार्यकारणभावस्यतद्विशेषणानांविवक्षितत्वंबंधस्वरूपवैशि
ष्ट्यस्यचप्रयोजनमाह ॥ अतइत्यादिना ॥ नत्वनागृहीतवृत्तिकस्यसनेनकार्यकारणभावस्यप्रयोजनमुक्तं ॥ नापिविस्मृतवृत्तिकस्यसुननेनायसंबंधवैशिष्ट्यस्य ॥ नापितत्तद्वाचकेत्यादिनापरसंबंधेनवैशिष्ट्यस्य ॥ नापिघटपदा
दित्यादिनातु [redacted] आश्रयत्वजनकत्वान्यापृदाकुपस्यितयोर्वाकाशचैत्रयोर्वोपाभावः [redacted] तदभावस्यकार्यतावच्छेदकसंभवेतद्धर्मावच्छिन्नविषयकत्वस्यतद्विशेषणस्य [redacted] प्रयोजनमितिज्ञेयं ॥ इदंवता
नलक्षणरूपालौकिकसन्निकर्षानभ्युपगंतृवेदांतिमीमांसकानुसारेणएवप्रसक्तेरनेकपन x र्थविषयकमाह x यमर्थोपस्थाप्यमानमसंभावेति ॥ गाढस्पष्टेतिविकसंबंधादितार्किकमनेनतुसुखमित्यंदनामित्यादौसोरभस्येवपद
प्रसक्तेरनेःप्रकारतयाभानमसंबंधेनलाघवात्तन्निष्प्रकारकज्ञानत्वमेवकारणतावच्छेदक [redacted] मस्तुपद [redacted] ज्ञानस्येवनिष्प्रकारकस्यकारणत्वादितिसंबंधजन्यनिवेशेनतद्विशिष्टज्ञानस्यकारणत्वकल्पनेफलाभावः ॥
नकालविशेषणविशिष्टसंबंधनिरूपकत्वविशेष्यतारूपनविशेषणंतोयथायत्त्वाविशिष्टनिरूपकत्वंपदंतारतंनपदंतांभेनतद्विशेषणादिशेष्यताव्यापकत्वसंबंधनिरूपकत्वविशेष्यपदत्वायंमारवनपरागरूपविशेषणतारहितावायं ॥ अत्रसमानानभ्युपगमाच्चेत्
संयोग

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मं॰टी॰
१

नातिप्रसंगइति॰ अर्थवाचकत्वस्यपदेवाच्यत्वस्यहानेनसंबंधेचोभयोर्नातिप्रसंगइत्यर्थः॥ स्वयमनुपपद्यमानत्वेनेति॰ अस्यअरीतत्वमभावात्तादिस्यनेनान्वयः॥ तत्रहेतुगर्भविशेषणं॰ गृहीतजनकतावच्छेदकत्वेति॰ तथाचकल्पकस्यकार्ययोर्यो हि आत्माश्रया
दीतिभावः॥ तद्रूपत्वमेवेति॰ तथाचकारणत्वादिकमनवच्छेदोपाधिः पदार्थान्तरमेतिवाचायुक्तेवलीकतमसज्ञेयेवं स्वतःलघयोभवतिसाधकानध्यादि [redacted] वविषयत्वमेवाधानताधेयत्वप्रतियोगिता [redacted] नुयोगितादीनापिस्युरित्यर्थः॥ [redacted]
[redacted] बोधजनकतायाः अर्थविषयकज्ञानकतायाः पदेर्थे चसत्वेपीति॰ बोधनिरूपितजनकतावच्छेदकत्वेनपदपदार्थयोःवर्तिनेनैवविवक्षितत्वेनार्थेपीतिभावः॥ तयोः शक्यार्थयोः॥ उक्तपपादकत्वादीति॰ बोधेनसाकं पदतदर्थयोर्जनकत्व
स्यसंबंधस्यकल्पनेनापिनासौपदतदर्थयोःपरस्परंसंबंधइति॰ स्वसंबंधि [redacted] प्रतियोगिकस्यस्वप्रतियोगिकसंबंधाभावा [redacted] दित्यर्थः॥ कचिदनुनमंबानेविषयस्यकारणत्वप्रकारणत्वेपिनयोः परस्परंसंबंधिवुध्यदर्शना
दितिपदार्थान्तरसंबंधोपपादनदिप्पणीरूपेणकेनचित्किरियंशावक्यांगुपेतिपुनितनमपुक्तं चेतिमानिभानि॰ अयंवलदर्थविशिष्टपदमितिप्रतीतेःसार्वजनीनतात्॰ नचपदवानर्थःपदविशिष्टोर्थइत्येवंप्रतीत्यभावोविवक्षि
तैः॥ अतएवपदस्यवाचित्वमितिवाच्यं॰ भिन्नयोर्न्निवसंबंधकल्पनेपितथाप्रतीतेर्न्नसत्वात्॰ घटभूतलसंयोगस्यभूतलेघटवैशिष्ट्यविषयकत्वेपिघटेभूतलवैशिष्ट्यप्रतीतिनियामकत्वाभावयतमसते॥ नन्नतवैशिष्ट्यप्रतीतिनि
यमनस्यघटादिनि॰ अध्यासमूलमिति॰ अध्यस्यतेप्रतन्यन्यर्मइतरस्मिन्निलादायनेनेनसोध्यासः॥ अयमयमित्यादिवाद्भ्रमयोगरूपः॥ मल्लंग्राहक ×प्रतीति× यस्यतादित्यर्थः॥ तादात्म्यप्रतिभेदसमवेदित्यर्थः॥ तच्चेति॰ ग्राहकयात्मकादात्म्यमित्यर्थः॥ नमनीय... १
इतिव्यवहारइति॰ गौणइत्यर्थः॥ तस्याइति॰ गौरत्यानेकेविल्युर्थः॥ संकेतोपयोगः॥ आधुनिकसंकेतस्योपयोगः॥ अतएवेति॰ आधुनिकसंकेतस्थलेलक्षणयार्थबाधादेवेत्यर्थः॥ विषयताघटेनेति॰ प्रकारताविशेष्यतान्यबोधीमवि
षयतादृयेनेत्यर्थः॥ गवादिशब्दसुगानिदिवसंज्ञा [redacted] स्युतादात्म्ये [redacted] रवप्रकारतयाभासतावच्छेदिकेतिभावः॥ नन्वःआधुनिकसंकेतस्थले॰ नवघाहमेतूपितानामकुर्यात्तेनंकुर्यात्मताद्वितमितिशास्त्र्यामतादात्म्येनयच्चशक्य
रूपेतथामवशास्त्रानुगतानां समवधेन बोधजनकत्वंननुडित्थादीनामपीतिलक्षणप्रपुगमोयत्यस्तआरू॰धारसेवानि॰ संकेताकरणेन॰तादात्म्याज्ञापनेनु॰ अत्र॰ [redacted] नामकुर्यादिसत्र॰ पदेतिपदतदर्थयोर्बोधेनसा
कंजनकतान्यथानुपपत्त्याकल्प्यमानः संबंधएवबोधमंतराकृतातयोःपरस्परमप्यस्तुमास्तुवावाच्यवाचकभावापरपर्यायःसंबंधान्तरमित्यर्थः॥ तव्यवहारेति॰ तादात्म्यग्राहकव्यवहारेत्यर्थः॥ अयमध्यासइति॰ [redacted]
[redacted] तादात्म्य [redacted] ग्राहकोयमयमित्यादिमशब्दप्रयोगरूपइत्यर्थः॥ समयज्ञानार्थमितिन्यायलभ्यसमयपदस्य॥ प्रयुक्तःसंकेतस्तुकरणभूतिमोगभाष्यसंकेतशब्दः॥ तच्चतुर्थपदमलाकू [redacted] समयःसंकेतइतिचेतिश्री शिवः। १
मेनोपदिष्टंसावाग्नोदमःग्राहकयाधितादात्म्यमित्यर्थः॥ एवंद्वव्यवहारकइसमिः॰ उभयत्रकमणिघञ॰ एतेनप्रतादात्म्यस्यसंकेतनवमुक्तामिदानीतुतग्राहकवाच्यप्रयोगस्यैतिअसंबद्धाभिधानमेतादितिमनास्तं॰नियोगअ्मी॰
×शक्तेः॥ तादात्म्यारंभगौरव॰ अन्यआदि॰ आधुनिकाश्रिकडित्थादस्यापीत्यर्थः॥ अयोपस्य॰ शब्दस्यरूपातकप्रहृतिनेमि
×तद्बोधकत्वं॰ शक्यानस्यसंबंधयाहकत्वं॰ एवंचेति॰ स्मार्तसंकेतस्यतबोधकुत्वादेवेत्यर्थः॥ तन्मूलकेति॰ गुणाधारोपमूलकेत्यर्थः॥ तत्प्रवृत्तिनिमित्तारोपे एवेति॰ शुक्यार्थप्रवृत्तिनिमित्तप्रवृत्तिनिमित्तारोपेणेत्यर्थः॥ स्वपदार्थेति॰ स्वस्मिन्नुन्नयार्थधर्मकमसदं×
×तत्संकेतस्यतादात्म्यस्वरूपस्यविषयत्वमित्यर्थः॥ एतदर्थमिति॰ [illegible] संबंधज्ञानजन्यो [illegible] संस्कारजबोधार्थमित्यर्थः॥ ×बोधइति॰ शक्यार्थसंबंधज्ञानजन्योद्बुद्धशक्तिसंस्कारजबोधइत्यर्थः॥ एतादृशबोधविषयशक्तेवेवल

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

एतेनैतेषु[redacted]नियोगश्चेतिनव्यनैयायिकाभ्युपगमं निरस्यति-ननवस्तु संकेतन्यासः पदपदार्थयोः संबंधः नतु सोऽशक्तिः तच्छ्रोतृकसंकेत एव तथात्वकल्पनादितरलक्षणयितुमुपपन्नस्यातिद्ध्युक्तकृतिः नदनापद्येतेति शक्तिविषयस्य संकेतस्य शक्तितानाय
तेरित्यर्थः नवम स्यादिवाक्यस्येति एवं च पदानां प्रत्येकं तत्तदुपस्थापकत्वेऽपि शक्तिग्रहेऽपि वाक्यस्य घटमानयेत्यादौ बाधकाभावः अत एव घटादिपदानां घटत्वावच्छिन्ने शक्तिग्रहेऽपि गौर्घटोऽस्तीतिवाक्याद्धटमात्रे अन्वयाधिकरणता बोध
ःननु पदार्थोपस्थितिसमानप्रकारकेन वाक्यार्थबोधेन भवितव्यमन्यथा घटमानयेत्यत्र द्रव्यत्वादिना बोधापत्तिर्वाच्यं वाक्यस्य तदर्थे लक्षणाभ्युपगमात् ननु संसृष्टार्थे प्रत्यायकत्वस्य शब्देऽनंगीकारान्निर्धर्मकेन अखण्डशब्दप्रतियोगिकसंबं
धाऽसंभवी सत्यमाह यद्वेति अपसिद्धांतत्वाशंकयाह यद्वेति अस्मिन्पक्षे वाक्यार्थे शक्तिरेवेति प्रथममताद्विशेषः तादात्म्यमूलकस्येति तादात्म्यसंबंधस्येत्यर्थः स्कंधितमिदमिति तत्र हेतोर्नंतराद्युनिस्कंधेनाव्ययामशब्दार्थवत्स्यर्थस्तस्य
नघः साधारण्यके यामशाब्दस्तस्य च परस्परविरुद्धनयाप्रतीयमानस्याविरोधायोपाध्यायैरित्थं व्याख्यानात् समपक्षे चार्थभेदाच्छब्दभेदः यथार्थकेन प्रत्ययेनाद निवेशाद्व्यत्वेनेत्यत्र च न्यप्रयोजनमुक्त्वा योर्वयोः प्रसक्तानुर्था
निम्र न्तसर्यमिसेवं तस्यैव व्याख्यानांतं तत्रानुप्राश्रित्य तत्र मूलव्याख्यानाप्राप्यं सूचितमिदमितिभावः मिथः सत्वेऽति मिथोदनुमितिप्रतिबंधकत्वाच्च धंप्रसत्तिबंधकत्वाच्चेति भावः अनुमितित्वासंभव इति अयंभावः [redacted]घटमान्
येत्यादिवाक्यादानयनेकर्मीभूतघटसंबंधितत्ववाचकपदस्यापितात्वमेनोनयनसंबंधित्वादानयनं घकर्मीभूतघटसंबंधिकर्मविभक्त्यंत घटपदवत्वादित्यानयनाघघर्थपक्षकानुमानेन वाक्यार्थस्यातिरिक्तत्वानंगीकारसंभवेऽपि
पदमात्रादुपस्थितस्य हेतुसाधकस्य तत्स्वाप (नीला) क्षत्वानि त्वेन तयोरनुपस्थितत्वेनानुमितित्वासंभवद्वारा इति स्यातिदेवोऽतिलिति एवकाराद्व्यक्तपदार्थांतरस्यैव च वाक्यार्थत्वं साध्यानुमितिरित्युक्तं तत्रानुपलब्धेरवादिति सोयमि
लवत्वेश्वादित्यर्थः अभ्युपगम्याह वाक्यादपीति सर्वत्र तथेति अनुमि[redacted]तावपि वादिप्रसक्षगमागनंतरमेव शाब्दानुमितिकल्पनाक्षिप्तप्रतिबध्यत्वानापत्ति[redacted]रेवं सति प्रामाणोमीति भावः व्यवहारस्य तत्कल्पत्वादि तस्यानं
तरं काचित्सुप्त व्यवहारदर्शनेन च पूर्वजन्मानुभूतयां किस्मरणमत एव बालानामितिस्यांचबोधेनाह्रितेषां तदेव तत्त्वाम वच्चस्य तत्त्वं तत्त्वकत्व संसर्गानुगुणं नत्वयुक्तमपीति भावेति अथाक्षेपेति पकारस्य कान्व्यंजकके
वणपाद्येनेत्यर्थः वंवेत्यादाविवेति तेनाधामेलाभिणावं वलेति प्रयुक्ते तत्र मिलादि साधुपाद्ध्रमदृणा यथातदभिलाषप्रानवतोबोधस्तथेति भावः ते घटदर्शनादिति तेषु यवादिष्वद्वयुङ्गीर्घ्नसूक्तप्रियंगवायर्यविशेष
करपेव्यवहारन्यय्यसंदेहन सदाहिरोधस्या[redacted]पदनियत्वपतवाचकत्वविरोधस्याद्रव्यागादिप्रतिपत्तिर्दीर्घशूकेषु अणुप्रियंगुषु म्लेच्छोदीर्घशूकेषु गौणोऽयं व्यवहारत्वे संतस्यापि दिपति समास्यात्वकादेशावच्छेदेनार्थक्षमस्तुपम
यवराशिसंगाविस्त्रार्थत्वेन तदर्थतोव्याचष्टे यववराहेत्यादि सिद्धांतसूत्रेणाक्रस्थावेति तत्राप्यवार्त्तिकराणवादिभुपाठः वा (गौणः प्रियगुषु) इत्यपक्षेया वक्तर्नार्थः शास्त्रस्यायामस्थेतिसूत्रतिया क्रोणसाक्षात्कारस्याप्तेर्वाध्यत्वस्यापि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तावाविप्रतिपत्तिः दीर्घश्मश्रुकेमुवन्यः प्रियंगोसौ ष(र्ष)पादिरूपास्याबलीयस्त्वादित्यर्थः कुतोबलीयस्त्वमित्यत आह तन्निमित्तत्वादिति न चास्य [redacted] शास्त्रसंबंधिनः शास्त्रस्यापूतनावान्निमित्तंव्यवस्थापकायस्यांमानजावादिसर्थः एतदप्यर्थतो
व्याचष्टे यः शास्त्रस्थानामित्यादि शवरस्वामिग्रंथ इह ए ऽ अवदंतीसस्ववसः तथाहि तु यवबाह्येयदिदीर्घश्मकोमुसावस्यामित्युमनाविष्यातीतितस्माप्यानंतरं यदिदिभिन्गुमुक्षाप्रत्या [illegible] मुमविष्यतीसेतावद्भूपक्षाधिकक्रमेण यवमाद्येयदीसादि
सर्वदर्थस्य च शिरांतोपपादकत्वक्रमेणनशाम्यस्यान्यथात्वकल्पनं वस्तुतः श्रुवंक्त्वोक्तासमाविप्रतिपत्तिद्वे यवबाह्येपदीसादिनान्हिदितोजयरूपेणाभिज्ञानव्यवस्थापनायेति [redacted] तदैकस्यगौणत्वमितिविकल्पः पूर्वपक्षात्मा
गमितिविदिप्रथमसूत्रेणनवमसः [illegible] वर्षमेवानावात् यदपियवान्याओमभेपोक्ताथं तदिवाकरमोमन्यवर्यास्तस्मन्नसकलौषधीक्षयहेतुकत्वपदिकल्प्यवर्षास्तस्मन्नानांप्रियंगूनां वसंतोलन्नसकलौषधीक्षयदर्वकमुसमात्मो
द्दमानत्वंसमामिसेकास्यगौणत्वानोकेऽस्य पक्षे एवं वसंतेनदपिनः फाल्गुनेन्योषधीनांवनुआयतेमृत्तपणतनं मोदमानास्तुतिष्ठंतियवाः कणिशमणालिनः प्रियंगवः शरत्सुखानालवज्रधानिसंक्षयं यदवर्यस्तुमोदंतेसम्यगातःप्रियंगवः
तदानान्योवर्षीन्नलानिः सर्वासामेवमोदनादितिवार्तिकेननभ्यानिकृषभेदपादेदृश्यपीकृतत्वात् नकथीणामिति समानायामर्थविगतोसाद्द्येस्यापशङ्केत्यत्रेतिवदनः पन्नजैमिनिमन्नस्थविभिःपदस्यसंवादविरोधोनेसर्यः जाति
का॰ विशेषवृत्ति साधुपदस्याज्ञानाच्चैत्वत्सर्थः अत्र साधुत्वलक्षणोपुण्य [पक्षा] जनकतावच्छेदकत्वमाचोक्तोयागत्वादिजातावतिव्याप्तिरतःशाब्देतिशुद्धेति एवमप्यकाप्रयाहिजागवानुपुण्यमुग्गादिष्वनावत्तिव्याप्तिरतःशाब्देर्थविशिष्टत्वविशि
ष्टं एवमपिदानादिश्रवणेनकस्यमाथाशाब्देथ्वंतः व्याकरणव्यंगम्पेति अर्थविशिष्टशाब्दनिष्ठत्वंपदित्यजन्यतावच्छेदकमन्नमविस्त्वादिपदेष्वतिव्याप्तिस्तस्यापिव्यंगत्वान्नाभासत्वेननपुण्यजनकतावाव्याकरणव्यंग्यत्वाचेतिमहाद
तनुपात्तं शाब्देऽर्थवैशिष्ट्यंचवोधजनकताव [दिव्याभिल] च्छेदकसंबंधवतं नग्रहीतं नस्यत तथाभूतस्मनदनवच्छेदकत्वादनस्त [करणादिस्त्वादि] आरम्भकमाह वस्यचेति अर्थवैशिष्ट्यस्येत्यर्थः तत्र कोनकाण्तिमाधमूपो
गोकोवरकमाशब्दस्यनपुंसकार्थवैशिष्ट्यंकोनकः पुमानित्समन्वकोयमन्तुतस्यैवपुमर्थवैशिष्ट्यं गोपीत्यादिपदकमकसंमास्यस्त्रीबोधकत्वं पुंयोगादितिव्याकरणमित्यादिमथामथमन्सं आदिनामुवर्णपर्यवशेषि
ष्यंदत्रादिपदस्यनिष्कासितमन्वेवंलाक्षणिकशाब्देषुकेषुचिद्व्याप्तिर्यत्रविशिष्टप्रयोगायनुमापकंनास्तितत्राह लाक्षणिकेषूपीतिअतएवेति साधुत्वस्यव्याकरणव्यंग्यत्वादेव जैमिनिसूत्रेऽपीति तदर्शकसूत्रा
नुरूपत्वादितिपूर्वपक्षोपष्टंभकमन्त्रेत्वर्थः इत्यमिति अस्यकृत्यतदोक्तमविरोधोपेत्यादिः पिबध्यनइतिअस्मैत्वर्थइस्यतनेनान्यमः इतिपूर्वपक्षेयाति प्रयोगोसत्यम्गनामसाप्तपदेपुनवदर्थस्यास्यादितिकृते
त्यर्थः अन्यथानैकेति अयमर्थोऽन्यापेक्षानेकमाशब्दस्वमितिदिवसंकेतः अनेकसाधुमान्तत्वमिति अनेकेसाधुमाद्दा [ति] पदार्थस्यवाचकाइतिवकुत्रीसेभावप्रसत्यः तस्मादेकोनादिरिति अयममप्यर्थसत्त्वनत्वमानेपां
गदिशेषामान्यादितित्सनेण [redacted] तत्रोक्तः एकदेशमन्तुरूपाचेति एकदेशसत्वाच्चविनाकिंव्यस्तमपेस्यादितिसत्रेणायमनपर्थेत कः घयद्वानिपदस्यैवेति नचार्थतोवयवतश्चानुरूप्यएवापभ्रंशत्वंनानुतरमाचानुरूप्यादिति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नं॰ ४६५ प॰ ८

इभवीतो भयस्वनूपेहनिर्दिष्टे तिकेपदार्थइत्युच्यतेतदा रजतेर्नजानातिरित्युक्तिरेवदोषप्रभावइदमभिमितस्थं॰ इत्यत एवसत्तापगमनूतं॰ नसत्तापदार्थो व्यभिचरतीतिमनुश्रूत्रभाष्या[redacted]दुर्धिसनामाश्रताह्शीलादर्थापत्तिप्रमाणेन
तस्याआक्षेपादितिभावः॥ इतिप्रयोगइति॰ ननुसत्त्वादिपदार्थरूपासत्त्वाबुध्याविषयीकृताऽसत्त्वादिपदबोध्यानताः आपेआक्षेपादेवतस्यलाभेनचादित्यप्रयोगोनप्राप्नोतिरक्षसूत्रेयथा॰ अंतेचशब्दवाचलंतनस्यात्यभिचारितभिनिष्टपरत्वादावि
तदनाक्षेपात्॰ चादिप्रयोगेन प्राप्नोतीतिचेन्न॰ सत्तागतसत्तायाएवबुध्याविषयीकृतायास्तत्त्वापेनतुप्रधानीभूतायास्तस्याः अन्यथाक्षेपइत्यादेरपिप्रयोगेनस्यादाक्षेपादितिबोध्यं॰ तद्वासनाविषयकत्वेनेति॰ नष्टशृंगादिवासनायाआवृता
कत्वेनेत्यर्थः॥ अत्र॰ वासनाश्रयेंतःकरणे॰ तेषां॰ दोषप्रशृंगादीनां॰ तदाश्रयत्वस्याति॰ अनिर्वचनीयरजतत्वाश्रयत्वस्येत्यर्थः॥ नादरस्य॰ अनिर्वचनीयस्य॰ प्रतिमिश्राइति॰ योगभाष्यव्याख्यायांवाचस्पतिमिश्रा इत्यर्थः॥ स्वित्ननानाधिकरणस्य
ति॰ मिथ्यात्वलक्षणेऽवच्छिन्नवृत्तिकत्वमसंनाभावविशेषणं इत्यवृत्तिकादिसंयोगादेः स्वसमानाधिकरणसंनाभावप्रतियोगित्वेनातिव्याप्तिवारणायेतिबोध्यं॰ इत्याद्युक्तमेवेति॰ स्वप्रतिभाससमानाधिकरणस्यावच्छिन्नवृत्ति
कात्यंतनाभावस्यप्रतियोगित्वरूपमित्युक्तलक्षणमेवेत्यर्थः॥ कल्पलतालोके॰ विद्याया भावात्मकत्वे हेतुमंडूकत्वादुदाहृतेदितिमधामंडूकाम्रदोनिः सरंतीतिदृष्टांतेमंडूकोपादानभूतायाम्रदोभावरूपत्वेनोदाहरणमिति
तस्यार्थः॥ नत्वभावात्मापद्वतीति॰ तज्ज्ञानकालत्वभावारोपद्वतीत्यर्थः॥ निजतकार्यकारणभावस्येति॰ विषयभ्रमगतकार्यभावस्यकार्यत्वस्यसामग्रीभ्रमगतकारणभावस्यकारणत्वस्येत्यर्थः॥ तेद्विषये॰ विषयभ्रमस्यविषयेविषयसाम
ग्रीभ्रमस्यविषयभूतायांसामग्र्यामित्यर्थः॥ ×अत्रेति॰ यावद्विकारंतुविभागोलोकवदितिसूत्रइत्यर्थः॥ कार्यत्वं॰ विकारपदबोध्यं॰ साध्यमिति॰ भेदव्यापकत्वबोधनपूर्वकंभेदहेतुकानुमानेसाध्यत्वेनविवक्षितमित्यर्थः॥ सचास्य
र्संडुबोधेनेति॰ सत्तारूपेणपास्फुर्तिःसतीअविद्यातत्कार्यप्रपंचादिभ्रमःसाक्षिस्वेवमनुभवगतरज्जुबोधेनेत्यर्थः॥ ननुसतीअविद्येसतुभवस्यलोकेप्रमितिथ्याभावोतआह॰ योगिनामिति॰ [redacted]श्रुतिर्दृष्टाभेति॰ तज्ज्ञात्वातदृष्टत्वात्तदे
त्याद्येतितसाध्यात्॰ जायतइतिजलीयतइतिलं॰ अनितीसानं॰ जंचलंचानंचतज्ज्ञानानितत्स्यब्रह्मणः॥ अज्ञानानितज्ज्ञानानितिश्रुतिस्तोलोपइतिभावः॥ रसनेंद्रियगतपित्तान्वयेनेति॰ रसनेंद्रियस्यगुडाकार[redacted]भारि
रूपस्यतिगतपित्तान्वयेनेत्यर्थः॥ सचगुडेआरोपितएवेतिभावः॥ एवंतयनगतपित्तान्वयेनेत्यत्रापि॰ तस्यप्रतिबिंबनेनेति॰ विषयस्यप्रतिबिंबनेनेत्यर्थः॥ अंतःकरणद्वारापुरुषस्येति॰ चैतन्यरूपस्येत्यर्थः॥ पुरुषस्येसंबंधे
इत्येतद्रष्टिप्रत्ययवाच्यस्यदृष्टिगतपुरुषाकारस्यसंबंधइत्यर्थः॥ पुरुषनिष्ठइति॰ इनिप्रत्ययवाच्यदृष्टिगतपुरुषाकारनिष्ठइत्यर्थः॥ इत्यनुयोगिकसंबंधविशेषनिष्ठमिति॰ चैतन्यवृत्तिप्रतिबिंबोहिज्ञानं॰ तच्चविषयाकारवृत्तिप्रतियो
गिकप्रतिबिंबाकारवत्तत्प्रयोगिकंभवतीतिभावः॥ यदसंप्रतिपन्नमिति॰ प्रकटतारूपमित्यर्थः॥ पुरुषोपिद्रष्टारूपइति॰ दृशिमतिबिंबितंचैतन्यमपीत्यर्थः॥ पुरुषे॰ शुद्धचैतन्ये॰ साक्षिभास्यमितीति॰ विषयाकारेन्द्रियवृत्तिसमहवृत्तांतःकरण
वृत्तिगताज्ञानामित्यर्थः॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ग्रा करस्तम्भस्य क मिदं

स्यैव स्वरीकृतत्वादेवं वक्ष्यमाणरीत्या वाय्वादिपरिणामत्वं तस्मादिति परेतु ध्वनिरूपाया वाक्कारणेनासंस्कार्यत्वादेवमुक्तिः । त्रिविधेति परायाः सूक्ष्मतमायाः संस्कारासंभवादिति भावः । न च पश्यंत्या अपि तया त्वं वर्णे[redacted]भावेन तस्या अपि सूक्ष्मतरत्वादि
तिवाच्यं क्रमाभावेपि वर्णविभासस्य तत्र सत्वात्तत्र हि सर्ववर्णानामविभागेनावस्थानवत्त्वं प्रयुक्तं अविभागा तु पश्यंती सर्वतः संहृतक्रमेति मध्यमायामिति वर्णक्रमकल्पितायामित्यर्थः । नाकांपाद्रुतिः विशिष्टवीज विंदुसमुद्भवो मध्यमायामि
स्वभावत्वावर्णीभूतः पश्यंत्या सत्वमित्यर्थः । एतेन मध्यमायाः स्फोटत्वेन सैव व्याकरणसंस्कार्यताव्याकरणस्य त्रिविधा वाग्विषय इति प्रयुक्ता हरिस्कंध विरोधः स्फुरत्पाकं न नूपसमीपस्थीय धर्मनाशभाती तु पाधिपदनिर्वचनेन जलमाणिक
पाणादीनामिं तु स्वरादि[redacted]मुपाति विंबभूते तु स्वीयचांचल्यादि धर्माधायकता उपाधित्वसत्त्वेपि प्रकृतदृष्टांतता संगतिः । स्फोटप्रतिविंबितेषु[redacted]वद्धेषु स्फोटधर्मानाथोनात्वस्फोटे स्वधर्माधायकानां [redacted] वर्णानां स्फटिके जपाकुसुमादि
3 नामि[redacted]वानुभवेन न दृष्टांतस्यैव वक्तुमुचितत्वात् न च [redacted] वर्णेषु प्रतिविंबितः स्फोट एव [redacted] वर्णधर्मवि[redacted]सीतिन तत्संगतिः । वर्णानामनच्छत्वरूपदार्थ्येन तत्र प्रतिविंबासंभवादपक्षितांत [redacted] सत आह । प्रतिविंबसमर्पकाश्च संस्कारा इति । अयं भावः
तत्र धैवपनुभवसंस्कारांतःकरणप्रतिविंबितः स्फोट एव गवादिपद (किं) स्वरूपांतःकरणगतगकाराद्याकारोभासत इति मुक्तानजलाद्युपाधि दृष्टांतः । संस्कारास्तु श्रोत्रवृत्तिं चश्रोत्रे इयत्रासावेव स्वर्यं वै निबोधं तरत्वर्थमेवेति वक्तृ वक्त्रस्थ स्मृताप्रतिपा पकारादि निरेव
दनादेवेत्यर्थः । गौरवं स्यादिति वस्तुतस्तु तथा कल्पनया सर्वे षामेकं स्मारणहेतिल[redacted]वेपितत्रामसंभवस्तिभागेव दृश्विततत्रात्रैते वक्तुं शक्यमिति बोध्यं । तदेकरूपायेति स्वाधिष्ठानभूतकत्रिगुणयात्स्केनन्नेन प्राणेन्द्रियेण कस्याप्येत्यर्थः । आ
दिकादिकार्यमेवेति तच्चनासाग्रवर्ति पृथिव्याधिष्ठानं प्राणं जिह्वाग्रवर्ति जलाधिष्ठाधिष्ठानं रसनं सर्वशरीरवर्ति वाय्वधिष्ठानं त्वक् स्व (पश्य) ताराग्रवर्ति तेजोधिष्ठानं चक्षुरिति विवेकः । ननु धर्मविशेषविशिष्टाकाशस्य श्रोत्रत्वमपेक्ष्य लाघवात्कर्ममात्रस्या
ज सुतत्वं नासाग्रवर्तिपृथिव्यादेर्धर्मविशेषाविशिष्टस्य प्राणत्वाधिकल्पना [redacted] घ्राणादीनिके वल्पार्थिवादिस्वरूपाण्येव मंतिसत आह । अत एवेति तत्र श्रासेति श्रोत्रादिग्रहणानां प्रादिगुणानामधिष्ठानानि तानि श्रोत्राद्यधिष्ठानभूतानि भूता
न्याकाशादीनीत्यर्थः । शब्दाश्रयत्वाधर्मविशेषतेषामाकाशत्वा पेक्षनप्रकल्पनेति भावः । कथं तर्हि तेषामनुभवोत आह । तेषु चेति तत्र गुणसामानाधिकरण्यादिति इंद्रियपरिणामरूपायाश्चेविषयदेशापर्यंतगमने विषयगतगुणनामिंद्रियवृत्तासामा
नाधिकरण्यमिति भावः । उपपद्येतामिति रत्नश्चगवीरकस्तूत्रभाष्यादौ प्रपंचितं [redacted] वेपार्थटपेरिति तयोरन्यतरस्मादायतादितर स्मिन्क्षोभ इति प्रत्यभिज्ञापत्तेरित्यर्थः । तन्निष्ठमेवेति ध्वनिनिष्ठमेवेत्यर्थः । तत्र वर्णेषु तज्जन्यतावच्छेदकेति स्त्रीपुंसकादिजन्यतावच्छेदके
त्यर्थः । तन्निष्ठमेवेति शृणापिध्वनिनिष्ठमेवेत्यर्थः । कतरस्यैवेति प्रत्यक्षत्वावच्छिन्नविषयतासंबंधेन वायुसंयोगकार्यतायाः ककारत्वध्वनित्वादिति भावः । एकः स्फोट एवेति एवो भिन्नक्रमः । एक एव स्फोट इत्यर्थः । यद्वा स्फोट एवेत्यनेन नरदितिदिन
वयायादीनामेकत्वमुदोस्तः । आगमारस्य इति आदिपदादादेशः मानाभावादिति यदि तु रूपः संबंधिनी [redacted] ककारघटकरेफस्य दृश्यध्वनिव्यंग्याया शक्तनानार्थादिकाजातिर्याच तस्यैव कुलेकनेन तत्र भूतने फस्य च रूपावर्णव्यंग्याता नंनमृत

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्रतयार्थस्य   तते   के ४

अत्र प्रातिपदिकमात्रे लक्षणाप्रवृत्तिर्णेयं नीसत्राच्छप्रातिपदिकप्रकृतिकतद्धितान्तसमुदायस्य लक्षणेति विशेषात् रूढिलक्षणाया रूढिशक्तितो विशेषमाह असतीति एवं चेति फलीभूतो गवाभेदप्रत्ययः सत्य इत्यर्थः ।प्राशजन्येति प्रत्यक्षादिजन्ये इत्यर्थः । स्वमधु
तमितिः तयैव प्रपवान्ते हतेपि मयातत्रोपकान्तकुर्वित्वेवेसवरूपेणेत्यर्थः ।काव्यप्रदीपकृन्मतमाह केचिदिति औचित्यादिति पदन्वयप्रतीतीश्चयोश्च दितत्वान्यथानुपपत्त्या लक्षणेन प्रसक्तस्य लक्ष्यत्वेन ताविष्ठधर्मस्यापि रंपरयान्वयेनोपानिभावः तथाहि
एतेनेति मूलस्थेतिरिति दग्धप्रसत्त्वशरकर्मणः पदैकदेशान्वयेसागपूर्वकं पटे लक्षणायां प्रसक्तसर्वस्यदारुस्या सागात् केचिदिति अत्रापि मते तादृशमपिसंस्कारो कुब्जमांतर्दीयमानिस्मवर्णादिकं प्रथममतोक्तदीसावोध्यं बाधकाभावादिति [redacted]
[redacted] गुणोत्वन्याय्यकल्पने तिन्यायादिति भावः रक्त इति नैयायिकरक्ष्यादसर्थः पद इति अत्रपक्षे आरोपितशकतावच्छेदकीदाशीयजगादिपदतो ... पतं [redacted] प्रासः ...पदार्थस्य संबंधो लक्षणा आरोपितत्वयरस्वाभासिद्धादिना तत्र ताम
रुपाद्यैवेत्यादि पौनरुक्त्या कमलानिकमलानी सा दो विशेषानाधायकत्वात् तामस्मीसादो नाह शवाकस्यैव वृत्ति गोपस्यैवं स्त्री तिवाकस्यैवेत्यर्थः ।पचतीत्यादिजबोधयति नत्वादि प्रथमांततन्नधर्मि [redacted] सामानाधिकरण्येनशाब्दानुपपत्तिनित्र्यान्यततः
कावकभाक्तधर्मितादात्म्येनभानमिति सिद्धांतः ।तत्रैवेति पदतोरवेत्यर्थः ।भेदसंबंधेनारोपानोपादिति अभेदेनवस्तुतोवर्तमानस्य भेदसंबंधेननदर्यनिलमानमारोपावाप इति भावः ।कचतत्रास्पतिवदनमिति विनरोऽन्तस्य [redacted] नायिकामम
जगत्समपतः कास्यचिदुक्तिः यथाशाकुत्वेनगृहीतेषु कचे [redacted] पुरुकचलतारोपः ।दयमेभागवते ऽजगवस्यरीरे दंदावनत्वमवनतोगोपानां तथैवाजगरगवत्सोत्प्रेक्षणेपवन्नः [redacted] अशोभियाणिगदतस्सलकूटपुरः स्थितं अत्रमुत्तथसन
व्याजवालतुं डायतेनवेत्यादिना एतावांस्तु विशेषोयत्रत्वरूपकातिशयव्यतिकरो तोक्षालंकानदूरूपकव्यतिकरातिशयोक्ति दिति गोजाताविति पावकोऽयमकाविसर्पः ।जातिर्जातंचसामान्यं व्यक्तिस्तु पृथगात्मतेतिकोशात् कचिज्जोनीपशुनिपा
गेजात्संताच्छप्रत्ययांतः सः प्रकृतिगर्भैः पृशगर्भप्रसर्पगर्भर इत्यर्थः ।यदेति अयंप्रकारो यथासंभवमत्र चकाव्यप्रदीपकृतोक्तः ।प्रमरपदलक्षणवादिनै यायिकमतं दूषयति लक्षणेत्यमुक्तमितिः किंचेति नेफयपव[redacted]दिपदमात्रतो छिरोप
देलक्षणेतिमतेनेदं नेफवपसंबंधिभ्रमरपदवाच्ये लक्षणायांतु भ्रमणकारणं परोक्षतासंभवादिति [redacted] रणादिनाक्षतायाधातुः परोक्षत्वस्माद्धि ऽयमभिप्रायेण पूर्वपक्षे स्मर्यमाणेदेहचार्यमाणस्य परोक्षतंनसंभवतिनचप्रत्यक्षे[redacted]
[redacted] दिस्मर्यमाणएवअर्थबोधनार्थं तदुच्चारणस्यावश्यापेक्षितत्वात् उच्चार्यमाणस्य परोक्षता संभवात् अपारोक्ष्यमासमिति तत्रासिद्धिं नः ।व्यंजनानिरूपयति मुख्यार्थबाधेति एतत्तद्विशेषणोपादानफलं काव्यप्रकाशोदोस्पष्टं
प्रतिभायुद्भुद्ध[redacted] संस्कारेतिनिर्विसर्गः पाठः ।वक्त्रादिवैशिष्ट्यज्ञानात् प्रतिभादिभिश्च उद्बुद्धो यः आसन्न[redacted] योः संबंधविषयकः संस्कारस्तेन दिशेष्यते वावलतेऽनिलः सर्पं वज्जमां तेरोदिश्यायः संबंध इत्यर्थः ।तदाधारभूते व
र्णाधार इत्यर्थः ।[redacted] सचचतुर्भिः पंचभिर्वापित्रयोऽपंगन्तरितः क्षणैः पूर्ववर्णसंस्कारो वर्णः परस्तं प्रतिपद्यतइत्युक्तप्रकारः ।प्रत्यक्षायोग्यत्वेनेति नचकालस्यानुमेयत्वेनतार्किकैस्तत्त्वात्सर्वस्यापितस्यनप्रत्यक्षयोग्य
तमितिचेन्न मौनिरुद्धविषयेतदाकारवृत्तेः प्रत्यक्षत्वेकारणत्वमभ्युपगतं वेदान्तिनां मतावलंबनात् अन्यंपत्तमुपासयेतिप्रयुक्तसुखास्मृतेरेकरतयत्नः सकलकार्यजनकोवर्णनाशकश्चेति शेषस्यदेव [redacted] तं तत्रतत्रकार्यश
९

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

म

४ हेनवर्णनि[redacted]उदाचारयोधर्मग्यसंते साकल्यंचनत्रैवविशेषणंवनुनन्नपूर्णतामुपनयोपीतिनतद्विवोध इतिवोध्यं॰ नृषणात्मनमुपपन्यमानितनचेतिःनृप्तनुरति॰ वर्तिविंद्रियेणज्ञानोपनीतस्यापित्वायोग्यस्यैवग्रहोपगमान्मानसोपनीत
सर्यात्रेणसाक्षात्कारादितिमेोवः पूर्वेति॰ इदंकाशविवामःसंहितेत्तेतत्प्रणीपपादनात्रिसर्वेकैयटेनसंहितासंज्ञास्त्रेउक्तं॰ यक्षपयापिसूत्रएवमाह॰ किंचनेदंवेदभिति॰ किंचद्वितीयपक्षेशाब्दजशाब्दन्यायेनचरमवर्णोसानिर्पूर्वपूर्ववर्णनास
प्रावकल्पने पिक्रमेणनप्रनुपलंभात्तसंरवस्यरसादोदोषतादवस्थ्यं॰ अतएव[redacted]राप्त्मानानुवृत्तिर्मार्ष्यकैयटयोरुक्तानवर्णकुरानिरपि॰ सिध्येनापत्तेश्चे ति॰ नचोकोपाधिप्रतिसंधानव्यतिरेकेपिपटैकमतीतिरेवतदनिदिक्तसाधिकेतिवाच्यं २
पदैक्यप्रतीते तुल्यत्वात्॰ ननुचपटैकप्रतीतिसमनतदतिरेकं साधयामोऽन्यत्राप्येकोधान्यराशिरितिवत्प्रतीतेरेव तत्वात्कितु त्वतीद्रियपरमाणुसमूहत्वेनमसमूहरूपस्यपटस्याप्रत्यक्षतापत्तानपात्वकल्पयामः प्रकृतेनुवर्णसमूहएप्रत्य[redacted]
पूर्वोक्तप्रकारद्वयेनोपपादनाद्विशेषइतिचेन्॰ अत्र[redacted]प्राचीनविवरणकाराः॰ उक्तोपाधेरेकपदबुध्यालंबनत्वेएकंवाक्यमितिप्रतीतेश्चकिमालंबनंस्यात्॰ तदेवचेन्॰ एकस्मिन्पद्येएकंवाक्यमितिप्रतीतेरप्रसंगः॰ एकबुद्धिविषयत्वोपाधिलब्धैकप
द्व्यपदेशानेकविषयैकबुद्धिविषयत्वोपाधिकत्वेनविशेषएकंपदमितिस्यादेकंवाक्यमितिस्यादितिचेदेवमपिसमासपदादविशेषप्रसंगः॰ विभक्त्यंतानेकेतिविशेषणेप्यलुक्समासपदादविशेषकत्वदवस्थ्यं इत्साधूसमितिसाकुः॰ ज्ञानविषय
टत्वमिति॰ नन्वेवंपज्ञानानंतरज्ञानविषयटकारइतिटकारत्वस्यविशेष्यकमानुपूर्वीविशेषणकंलौकिकप्रत्यक्षंनस्यात्॰ टकारेसन्निःतज्ज्ञानंतत्रपज्ञानानंतर्यग्रहश्चेत्साक्षात्संबंधाभावात्॰ टकारेनाशेविशेष्याभावात्॰ अत्रा
कुः॰ वीचीतरंगन्यायेनश्रोत्रावच्छेदेननानाटकारउत्पद्यंतेतत्रतत्तव्यक्तिभेदेप्यानुपूर्व्याएकत्वात्तत्सर्वटकारस्यश्रोत्रसमवेततयातत्समवेतटत्वस्यसमवेतसमवायेननिर्विकल्पकोसन्नोद्वितीयटकारेपूर्वटकारघटित
संबंधेनज्ञातानुपूर्वीविशेषणतयाभासनत्वमभ्युपगमस्तथाचटकारोसन्निःतज्ज्ञानंतज्ज्ञानोपक्षिप्तोतत्रपज्ञानानंतर्यग्रहःसाचानुपूर्वीपूर्वटकारनाशेपिटकारांतरेविशेषणतयाश्रोत्रप्रत्यक्षेभासतइति॰ ज्ञानंताजातयइति॰
जातिषाडुपाधिपरः॰ अतएवहसाम्प्रयत्नासंनवादितिवक्ष्यमाणग्रंथेणसंगतिः॰ कारणतावच्छेदकत्वेन॰ बोधकारणतावच्छेदकत्वेन॰ अत्यंतनिर्विकतयेति॰ एतेनलीनसर्वजगत्कायाउपाधिविशेषेणनिकृ॰ पितुममायत्वाना
नानुपपत्तिरित्यपास्तं॰ तदुक्तंभागवते॰ [redacted]सुमगाकिरत्नुमह[redacted]गिति॰ अमुद्धिपर्विकास्टष्टिरिति॰ माणिकर्म[redacted]जन्मेवनली॰ बंरणविचारपर्वकनेत्यर्थः
त्रिगुणमिति॰ कार्यप्रपंचस्युत्पुरुवगुणत्रयमुक्तमित्यर्थः॰ इदमेवेति॰ बिंदोरुपाधिमत्वंतगुणत्रयंशक्तिपदार्थइत्यर्थः॰ तस्याविंदोः॰ उपाधियुक्तस्य॰ अपिदंशः॰ उपर्तात्॰ ...शक्तिरित्येवदंशः॰ इतिहितकूपः॰ नादमात्रमिति॰ उपाधिविशिष्टमुप
हितंबीज बिंदुसमुदायइत्यर्थः॰ तदुक्तं॰ बिंदुःशिवात्मकोबीजंशक्तिर्नादस्तयोर्मिथः॰ समवायःसमाख्यातःसर्वागमविशारदैरिति॰ सूक्ष्मतरमिति॰ मध्यमापेक्षसूक्ष्मतरं॰ पवनस्पन्दभेदस्तुनविवक्षितः॰ तेनमध्यमायाःसू शिवः
क्ष्मत्वंपश्यंत्याःसूक्ष्मतरत्वंपरायाःसूक्ष्मतमत्वमित्यर्थः॰ ईश्वाधिदेवमि[redacted]ति॰ अत्रेश्वरपदेनकारणाभिमानीप्राज्ञस्तुरीयश्चक्रमात्प्रत्येतीपद॰ वस्यमानधिदेवंविवक्षितंतत्तद्ध्यानोपासनाविशेषेष्ठपयुज्यते॰ एवमुत्तरत्र॰ अतएवप्रणव ४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri